

(IP-2022-10)

IZ RATA U MIR: HRVATSKI BRANITELJI U TRANZICIJI

From War to Peace: Croatian War Veterans in Transition

CRO VETERANS

Ispitanik: D. N. (pripadnik SP GSHV Satnija taktičkih snajpera)

Vrijeme intervjuja: 29. lipnja 2024.

Mjesto intervjuja: Zagreb

Intervju vodio: Tomislav Šulj

Trajanje intervjuja: 1 sat i 39 minuta

Transkript: Tomislav Šulj

Evo, danas je 29. lipnja 2024. pričam s D. N. - Č.-em, ratnim pripadnikom specijalnih snaga Glavnog stožera HV-a. Opiši malo tvoj prijeratni život, odrastanje. Kakve su bile obiteljske okolnosti? Kako si uopće doživljavao Jugoslaviju kao klinac?

A kaj se tu ima uopće reći...(smijeh)...

Pa o tvom odrastanju. Evo, tu smo svi zajedno odrasli, u Gračanima...(smijeh)...Jesi li ti uopće služio JNA?

Da, da. Odslužio sam JNA 1985. godine, bio sam u auto-jedinici. Služio sam u Čapljini, poslije u Splitu. Nakon šest mjeseci vojske vidio sam da to nije za mene...(smijeh)...Pa sam onda otišao...

Izvukao si se?

Da. Nije mi se više dalo biti pod njihovim patronatom...(smijeh)...Nije mi se u vojsci dopalo.

Kada si zapravo skužio da će u Jugoslaviji biti sranja?

Ja sam to vrlo kasno skužio. Bio sam mlad, „brijali“ smo. Nisam ja tada baš previše pratio TV Dnevnik i te gluposti. Čak sam se i iznenadio, kaj je to bila, mislim 90.' godina. Išao sam sa starim, vraćali smo se s mora i gledam kaj se događa. To su Srbi bili postavili balvane oko Obrovca. Gledam i velim: „Kaj je ovo?! Zbog čega je ovo? Kaj se ovo događa?“...(smije

se)...Tek kasnije sam skužio. Kasnije, normalno, gledao sam televiziju, gledao sam što rade, kako uništavaju i napadaju po Slavoniji. Ja sam te 91.' nastradao, kada sam kičmu ozlijedio, to je ono što sam ti ranije pričao. Taman sam završio terapiju i oporavak, bio sam tri-četiri mjeseca u gipsu. Dolazio sam iz bolnice, iz „Traume“, više nisam tamo mogao dolaziti. Bilo je takvo vrijeme, bile su zračne uzbune, tramvaji ne voze, rekoh: „Kaj ću sad? Tko zna koliko će ovo trajati?“ Odlučio sam da krenem pješice prema Gračanima. Prođem gore već Gupčevu Zvijezdu, nekih 100 metara, prema Ksaveru. Nema nigdje nikog, nitko ne prolazi. Mislio sam da ću nekog zaustaviti, stopirati ću, ali nigdje nikoga nema. Najedanput čujem: „Brrrrrrrrrm“...(oponaša rezak zvuk brzo nadolazećeg vozila)...Mislim si: „Jel' bi stopirao ili ne bi?“ Ajde, dignem ja prst, to je neki kombi prolazio. On je prošao dalje, nekih 60-70 metara i naglo je počeo kočiti...(oponaša zvuk oštrog kočenja)...I krene on u rikverc. Kombi nije imao bočnih vrata, unutra je bio tip u uniformi. Veli: „Šta misliš da ću te ja čekati?! Ili uđi ili nemoj ući!“ Htio sam ući naprijed, na ona prednja vrata od kombija, a kaže on: „Ne, ne. Otraga sjedni!“ Gledam unutra, a tamo sve eksploziv naslagan, u razne kutije...(smijemo se)...

E svašta sam dosad čuo u intervjuima, ali ovo nisam...

On je valjda mislio da ću se prepasti, ali nisam. Sjeo sam otraga. Pitam ga gdje ide, a on veli: „U Gračane.“ „Pa di u Gračane? Ja gore sve znam.“ „Ma, to gdje ja idem, tog ne znaš.“ Ja velim: „Pa možda znam.“ Uglavnom, on je išao kod Zlatka Puntijara, kod Trulog. „Kak' ga ne bi znal?“ Na kraju sam i ja s njim otišao kod Zlatka. Evo, tako sam se upoznao s prvim zapovjednikom te postrojbe...(smijeh)...Ja sam odmah izrazio želju da hoću pristupiti...

Jel' se sjećaš koji je to mjesec 91.?'

Pa to je bio negdje peti ili šesti mjesec... Ja taj dan onda nisam ni došao doma, nakon što sam stopirao. S njim sam bio stalno, neka dva-tri mjeseca, kako je on prikupljao opremu i ljude za tu novu postrojbu. Čak smo išli po nekim kućama, imali neka ispitivanja, provjeravali moguće snajperiste.

To govoriš o podsljemenskom kraju?

I o podsljemenskom kraju i prema centru grada...Bio sam često i kod njega doma, baš smo se skompali... Onda smo se jedno vrijeme razišli. Tada nije bilo mobitela no kako su radile fiksne linije on je uzeo moj broj i rekao je da će me zvati, kada će trebati „da se ide“. Tako da sam ja većinu tog napetog vremena zapravo proveo doma...(smijeh)...Jer, kaj ako se neće nitko javiti? Onda je sve otpalo, ne? Bio sam stalno doma. Tu i tamo sam otišao do kafića, ali doma je uvijek netko od mojih morao dežurati...

Znači, rekao si svojima?

Da!...(jasno potvrđuje)...Da, da, da.

Kako su oni to prihvatili?

Teško. Nikako. A kako bi drugačije?! Rekli su da nisam normalan. Bilo ih je strah za mene, ne... Potrefilo se da je opet bila zračna uzbuna i fiksni telefon je zvonio: „Za 10 minuta da si na Tuškancu!“ Je, ali kak' doći tamo za 10 minuta za vrijeme uzbune!?(smijeh)...Ajde, nekako

sam uspio naći nekog da me vozi. No ovi Salaji, oni su tam kod „Nadinića“ napravili barikadu...(„Nadinić“ je restoran u zagrebačkim Mlinovima, op.a.)... „Stoj! Tko si ti!?“, „Kak' to misliš, tko sam?!“ ono, kao ne poznamo se...(smijeh)...I on me nije htel pustiti. Ja sam bio poludio. Onda sam se vratio nazad u kvart i otišao u DVD i uhvatio' tamo ovoga iz DVD-a da me vozi u vatrogasnom vozilu, pod sirenom pa me ovaj morao pustiti...(smijemo se)...Da, ovaj kad je čuo sirenu, maknuo je blokadu, mi smo prošli i tako sam ja došao na Tuškanac. Tamo je uslijedilo upoznavanje s tom prvom ekipom, bilo nas je 10-15 gore. Eto, tako je sve počelo... To je tako trajalo još neko kratko vrijeme. Prvo smo imali pripreme dolje u Stupniku, tamo je bilo smješteno svo naoružanje, koje je bilo konzervirano. Pa smo to onda trebali dekonzervirati...

A jel' vam bilo rečeno u početku da bi vi trebali biti postrojba za malo drugačije namjene?

Ma ne. Zapravo, meni je tak' svejedno bilo. Ja sam samo htio ići. Ispalo je tako da sam upao u specijalne postrojbe, a nisam imao nikakvog iskustva. Ja sam u vojsci bio vozač. No te stvari se brzo uče na terenu, kužiš...(smijeh)...Onda smo išli negdje 1.10., a zapravo nismo ni znali gdje idemo. Poslali su nas dolje na jug, za Slano – Čepikuće – Lisac. Dolje sam upoznao Miljenka Šimičevića – Slavu, Stanka Krešu, pokojnog Arnija, Arnolda Nožića, a bio je i Vinko Primorac prvi put...

Jo, pa da sam to znao, mogao sam iskoristiti tvoja sjećanja u pisanju knjige o Bojni Frankopan! Ajde, dopuni malo taj dio, možda jednog dana knjiga doživi drugo izdanje...Kaj ste dolje radili? Kako ste se upoznali? Vjerojatno su te legionari impresionirali, pogotovo Slave?

Pa da! Sa Slavom sam se odmah sprijateljio, a i sa Stankom Krešom.

Kako si doživio te ljude? Ipak su oni upravo stigli iz Legije...

Pa to su bili ljudi koji su imali znanje! Oni su bili u Legiji, znali su sve. Osjećao sam poštovanje. Imao sam jebeni respekt prema njima... Oni su došli par dana poslije nas. Gledam, vidim neki džip, kao da je off road džip, s velikim svjetlima dolazi. A mi smo se tamo dovezli s ugašenim svjetlima, skoro sletjeli u provaliju. Kužiš, topovnjača je bila dolje, nismo smjeli voziti s upaljenim svjetlima, mogli su nas gađati. Došli smo tamo, smjestili se u kuće. Mislim da je možda troje ljudi ostalo u tom selu, mislim da se Lisac zove selo. Svi ostali su pobjegli. Onda je taj zapovjednik, Mario, on je rekao da je sve prazno pa kako tko želi neka si izabere objekt da ide spavati u njega. Mislim si ja: „Kaj ću sad ja tu ulaziti nekome u praznu kuću? Idem ja gore kod ljudi, barem ću imati neka toplo za pojesti“....(smijeh)...Tak' je i bilo. Ljudi su me primili, njihov sin je isto zbrisal'. Kako su onda došli legionari, ispred te kuće, ja sam baš prvi izašao. Tako da sam ja prvi ostvario kontakt sa Slavom i drugima, a oni su pak mislili da sam ja zapovjednik...(smijeh)...Pita me Stanko Krešo: „A di ti spavaš?“ Ja mu kažem: „Evo, tu kod ovih ljudi, a sve u selu je prazno.“ „Pa jel' mogu ja s tobom?“ „Možeš.“ Uđemo u sobu, ona ima jedan krevet. Normalno, ja iz poštovanja spustim svoju vreću za spavanje s kreveta na pod. Veli on: „A, ne, ne. Ti si tu prvi došao. Ja na podu spavam, a ti na krevetu.“ „Daj, nemoj me zajebavati.“ „Ne, ne. To tako mora biti!“ Onda je Vinko Primorac uletio za nekih 10 minuta i počeo galamiti kako ja mogu imati mjesto na krevetu, počeo me tjerati iz kuće. E, onda su se tu

zakačili Vinko i Stanko. Ovaj je repetirao na Vinka i stjerao ga je van. Veli: „Neka se nauči poštivati.“...(nerado ulazi u detalje prepirke)...

Dobro, znaš da ovo sve što pričamo, te osjetljive stvari, to ostaje među nama...

Da. Ne bih ni htio da bude javno... Uglavnom, to je bila neka moja prva obuka. Nama je Arni to držao, dolje na terenu...

A kako si doživio tog pokojnog Nožića?

Arni je bio super dečko! Baš odličan! Bio je pun kondicije, znanja, snage. On je bio pomorski diverzant pa nam je usput držao obuku. Držao nam je razne kratke oblike obuka, od kondicijske do osnova kako se kretati. Nisu svi bili kao ja, da su imali obuku u JNA, a bilo je i onih koji su prošli obuku kod Niških specijalaca, koji su stvarno imali znanja o oružju, o eksplozivima, i tako dalje. Nas par je bilo koji smo imali jako malo znanja. Pa ja u vojsci, u JNA nisam ni iz automata pucao...(smijemo se)...I onda zapravo prva, kak' se veli, „školica“ slijedi na samim terenima. Nažalost, ta prva akcija koja je bila, ona je propala.

Nije vrag da si sudjelovao u tom neuspjelom napadu...?

Da, jesam. Bili smo tamo.

Ti si bio u ekipi kod Vinka Primorca?

Ne, ne. Vinko je imao jednu ekipu. Stanko Krešo imao je jednu ekipu. Došli su iz Splita specijalci. Okupilo se dolje dosta tih samostalnih ekipa za akciju. Ja sam bio tamo sa svojim. Prvo nam nisu dali da sudjelujemo u akciji jer, jebiga, nismo imali iskustva. Kad danas gledam na sve to mogu reći da su ovi dečki koji su imali iskustvo i znali pravila ratovanja dosta pazili na nas mlade i neiskusne. Pazili su nas kako bi što manje ljudi nastradalo... Ta akcija koja nije uspjela, to kao da je bila neka izdaja, barem po meni. Mi smo njih trebali napasti u 5 sati ujutro, a oni su nas napali u pola 5. Počeli su dobro rokati po nama. Ja sam preko motorole čuo sve što se događa. Nažalost, tu je Arni poginuo...(nerado se podsjeća)...Neki su rekli da ta topovnjača nema mogućnosti da ih uoči u čamcu, tako nešto, da ne može sondirati te manje čamce. No imala je radarski sustav, uočila ih je i tako su ih zrokalili...

To je bilo tvoje prvo vatreno krštenje i suočavanje s pogibijom nekoga s kim si se zbližio?

Da, da. Da. Jebiga, da...(nerado se prisjeća)...Nešto poslije toga smo imali novu akciju. Trebali smo neku cestu dignuti u zrak. Zanimljivo, prije nekih 10 ili 15 godina na televiziji sam gledao emisiju po kojoj ispada da su četnici dignuli u zrak to što smo mi trebali. Prije nas su dolazile neke druge ekipe, koje to nisu mogle dobro odraditi, a ta cesta je bila važna jer su tu Srbi mogli s tenkovima probiti. Tada su nas poslali i mi smo to napravili kako treba, a prije 10-15 godina sam gledao na Hrvatskoj televiziji kako pričaju da su to četnici napravili, da se to više ne može popraviti i da se tu mora most napraviti. A zapravo smo mi to zrokalili...(smijemo se)...Poslije toga su nas poslali na Pag. Zapravo, mi smo bili malo udaljeniji, u naselju Vlačići...(pričamo o položaju mjesta Vlačići)...Ma nas su stalno rotirali, vodili su nas pod raznim ustrojbenim cjelinama, a mi smo cijelo vrijeme bili jedna te ista ekipa. Zapravo, bilo nas je u toj ekipi iz cijele Hrvatske; od Slavonije, Dalmacije, Hercegovine, iz Zadra, Šibenika, Sukošana, Kožina.

Dolazili smo iz svih različitih mjesta. Nismo se prije poznavali, tek smo se na terenu, dolje upoznali. Onda, kada bi nešto trebalo odraditi, onda su nas poslali da pripremimo teren, da odradimo izviđanja. Zapravo, mi smo sve radili; sve s eksplozivima, izviđanja, upadi u dubinu. Ono kaj je dolje bilo u Dubrovniku, to mi je jako žao kaj nisam išao...(ne spominje o kojoj je akciji riječ)...Kako je kod nas rijetko tko imao vozačku dozvolu, onda sam ja morao često voziti, ići u nabavku hrane i logistike. Mi smo bili smješteni u motelu koji je prije rata koristila novosadska policija. U tom objektu bila je jedna tabla gdje su se pisale zadaće. Tako je bilo i za taj Dubrovnik i na tablu se upisao onaj tko hoće ići. Dok sam se ja vratio već je sve bilo popunjeno pa sam ja brisao ime ovog zadnjeg i svoje sam stavio...(smijeh)...Tu je nastalo malo verbalno prepucavanje, ali nije bilo pomoći. Jebiga, ja i još jedan, mi smo morali ostati i čuvati tamo taj objekt i opremu...Poslije toga se smirila situacija, pa sam se ja i skinuo...(trenutno demobilizirao, op.a.)... No bilo je akcija, odradili smo neke stvari u zadarskom zaleđu, tamo oko Paljuva i Kašića. No, jebiga, kako sam se ja s ovim zakačio došlo je do skidanja. Nisam se ja htio skinuti, ali malo su me te neke stvari smetale. No, jebiga, skinul' sam se i onda sam se 94.' vratio. Moji su dotad odradili već puno terena: Čepikuće, Slano, Lisac, brdo Tmor i taj dio na jugu. Poslije su odradili drugi dio, Hercegovinu i zadarsko zaleđe: Kruševo, Podgradina, Mostar, Buna, Blagaj, Crno, Murcica, Briševo, Islam Grčki, Kašić, Narančići, Prkos. U tim borbama naši su po prvi puta nastradali. Bilo je pet ranjenih, a srećom nije nitko poginuo jer među njih roknula je mina, „stodvadesetka“...Ja sam to cijelo vrijeme zapravo samo čekao da maknu tog s kojim sam se zakačio i bio u kontaktu s našim susjedom, s malim Grgom Novakom. Cijelo vrijeme je bilo dvojbeno, odnosno mijenjalo se tko je zapovjednik. Prvo je bio taj Sladić, a potom Boris Pervan...(nejasno priča o opasnom incidentu između dvije grupe vojnika koji se zbio u Vlačkoj ulici u Zagrebu, tijekom preuzimanja zadaće)...I onda sam se 94.' godine opet vratio. Bili smo smješteni dolje u: Kožino – Sukošan, pa poslije Starigrad – Paklenica. Taj dio, gore na Velebitu, to je, ajde, bilo malo mirnije. Tamo smo opet bili zaduženi za aktivnosti na prvoj liniji, za dubinska izviđanja...

U kakvoj ti je uspomeni ostao taj ratni Velebit?

Uh! To mi je bilo baš lijepo gore, to moram reći! No vremenski uvjeti bili su svakakvi. Tamo u jednom danu zna biti svega; od snijega, kiše, sunca, pa opet kiše i snijega, magle. I to sve zna biti u svega sat vremena...(smijeh)...No tamo je bilo lijepo. Jutarnja buđenja, s pogledom na more, to je bilo nešto posebno. Jebiga, mi smo gore i po zimi i po svim uvjetima spavali u onom šatoru, smrzavali se kad je bio snijeg i hladnoća...

Gdje ste bili, oko Tulovih greda?

Mi smo bili iznad Tulovih greda, tamo oko Bukve – Bukovog pleća – Kraljićinih vrata, tamo prema Malom Alanu, pa onda Velika Ruja – Mala Ruja. Premještali su nas... Mijenjali smo se gore s izviđačima. Odradili bi smjenu po sedam dana. Kako smo im dolazili na smjenu, onda bi oni bili malo ljubomorni jer smo mi imali dobre „komade“ kad smo bili na odmoru. Zafrkavali smo ih da nam je dolje tako dobro pa da očekujemo da nas dođu zamijeniti za tri, a ne za sedam dana. To je bila zafrkancija, no stvarno su nas došli zamijeniti nakon tri dana jer su nas u međuvremenu poslali dolje za Bosnu...No išli smo i kasnije, dok smo bili na Velebitu,

dolje u Bosnu, u Posavinu, po zapovijedi Gotovine na zadatke, tamo oko Orašja, mislim da se selo zove Vidovica.

Nisam znao da ste i tamo bili...

Ma to je samo nas četvero išlo. Mislim da je to bilo za vrijeme „Bljeska“. Nešto prije ili nešto poslije, fali mi u pamćenju ta dva-tri dana. Ne znam da li se to prizna pod djelovanje u „Bljesku“ jer dolje smo došli prekasno. Prvo smo došli u Zagreb, u Ministarstvo po upute, pa krenuli ka Vinkovcima. Jebiga, dolje smo zakasnili. Pa smo otišli za Županju i onda smo skelom prešli preko, u Posavinu, u Orašje. Onda smo tamo malo i odradili neke stvari...(ne želi pričati o detaljima diverzantskih akcija)...

Da, koliko se sjećam, Srbi su zbog provedbe „Bljeska“ iz osвете tukli taj dio Posavine s teškim topništvom...

Da. Ali nismo mi dolje bili dugo. Tamo smo bili možda nekih pet – šest dana. Potom smo se vratili na Velebit...No dobro, snašli smo se i tamo, na Velebitu. Napravili smo gore one brvnare, unutra smo imali i peć. Iako, tamo je bilo dijelova planine, među stijenama, gdje ni mazge nisu mogle prolaziti pa smo mi sav taj materijal satima teglili gore... Dakle, te 94.' je bio teren u Bosni. Dotad smo dosta radili s eksplozivima, pa smo postupno već dosta odradivali i upade u neprijateljsku dubinu, po redu; Boškovići, Čaprazlije, Sajkovići, a onda bi se opet malo vratili na Velebit...(smijeh)...Pa su nas opet vratili u Bosnu, sad na Dinaru. Bili smo tamo na Šatoru, na Velikom i Malom Šatoru. Tamo je bilo svega. Srbi su napali, ali nisu ovu našu stranu jer mi smo bili naprijed, baš jako istureni...(pokazuje kako su srpske snage napale bočno)...Tamo su nas zapravo mogli fino porokati jer bili smo baš izloženi. Kad smo bili na tom potezu, Veliki i Mali Šator, onda je došao Werner Ilić, sa svojim „specijalcima“...(ironično opisuje)...Mi smo tamo ležali gdje smo mogli. Tamo nismo imali kućice, kakve smo mogli i imali vremena napraviti na Velebitu, nego smo improvizirali smještaj u onom malom prostoru tla kojeg smo mogli iskopati. Problem je što smo mi iz Starigrada krenuli kada je već počinjalo toplo vrijeme, a onda gore nismo došli dobro opremljeni kako treba. Gore je bio snijeg, a mi smo došli u košuljama. Onda sam se ja vraćao nazad kombijem po svu tu zimsku opremu. Tada je Werner došao sa svojim specijalcima, a Škrinja je taman čitao ljubavni roman...(smijemo se)...On je bio takav. Kaj god je našao, on bi čitao, pa je tako našao i taj ljubavni roman kojeg je čitao. Werner je svoje postrojio, sve kako treba, u punoj opremi, svi izgledaju jebeno. Veli on: „Tamo je sjever?“ A Škrinja spusti roman i veli: „Tamo je sjever“... (pokazuje kako su pokazivali rukom u suprotnim smjerovima)... Onda Werner opet veli: „Ma ne, tamo je sjever.“ Potom izvadi kompas, provjeri i kaže Škrinji: „Bome je tamo, u pravu si.“ Oni su preuzeli tada smjenu na Velikom Šatoru, no kada su nas Srbi napali, oni su prvi pobjegli. Znači, oni su zbrisali, a mi smo tamo ostali sami. Zapravo, svi su tada počeli bježati, a mi smo razmišljali hoćemo li ili nećemo bježati. „Ma kurac ćemo mi bježati!“ i mi smo ostali tamo na položajima. Tada je Gotovina popizdio na ove druge, bilo je tu svega. Mi smo se kao htjeli tada skinuti iz vojske. Znaš, to je već kasnija faza rata, tada već PTSP u glavi radi, nastaje lagano ludilo...(ozbiljnim tonom priča o početnim znacima psiholoških problema unutar postrojbe)... Eh da, kada smo došli, u Bosnu, u jedno selo nas je uvodio Tomas Crowley – Irac. Uveo je nas sedmoricu i sedam vojnika iz HOS-a, a ostali su nas gore po brdima osiguravali. Tom čovjeku svaka čast i kapa do

poda. Mislim, nemam kaj lagati, mene je tada strah bilo, a on je sam išao. Sam se spustio dolje. Prvo im je rekao na njemačkom, pa na engleskom, pa na hrvatskom jeziku da se predaju. Potom je uništio jedan, pa onda drugi bunker. Sam je to napravio...(nejasan ostatak rečenice)...Mi smo se onda spustili dolje, a dotad su Srbi uglavnom pobjegli. Bilo ih je još nešto, koje smo zarobili...

Koja je to operacija, „Ljeto 95“?

Ne, to je još uvijek „Zima 94“. Sjećam se da su selu visile svinjske polovice, oni su imali kolinje. Zarobili smo ljudi za dva ili tri kombija i poslali smo ih dolje. No tu je bilo i starih ljudi, ne možeš ih zvati protivnikom, mada je jedna baba na nas bacila bombu. Uglavnom, ja sam dio njih potrpao u svoj kombi, odfurao sam ih dolje u Livno i vratio se natrag gore. Pa sam opet potrpao dio njih da odvezem u Livno. Ovaj me pita: „A kaj bumo s njima? Koja korist?“ „Pa za razmjenu, kužiš.“ Stvarno, kasnije su ih mijenjali za naše zarobljenike samo što su morali davati više njih za po jednog našeg. Tako da, eto, sad ispada da sam i Srbe spašavao...(smijeh)...No dobro, zapravo sam tako spasio naše jer su ove zarobljene iskoristili za razmjenu...Frenki isto, on je petoricu malo mlađih zarobio. Kada smo ušli u selo, pitao je jel' tamo minirana cesta, kojom smo trebali spustiti se po kombi, rekli su mu da nije. Onda ih je, normalno, morao voditi ispred nas, da provjeri. Nije bilo minirano...Eh, kad smo zauzeli to prvo selo, onda je uslijedilo olakšanje, psihičko olakšanje. Ono: „Uh, živi smo!“...(pokazuje da im je svima prilično laknulo)... No kako smo se spustili tom cestom po kombi i potom vratili, skužili smo da u selu nema nikog od naših. To je tamo jedna velika čistina, livada, a mi nemamo pojma di smo. Nemam orijentir, nemam motorolu, nemam ništ'. Ne znam kamo da idem, naprijed ili kud, nemam pojma. Naši su gore u šumu otišli. Ha ništa, idemo mi riskirati i voziti se tom cestom. Došli smo u drugo selo, nemam pojma kak' se zove, možda Čaprazlije. Ne znam, zaboravio sam...(ne može se sjetiti imena sela)...Došli smo pred prve kuće i ja sam tamo stao. Veli ovaj meni: „Daj vozi dalje!“ Rekoh: „Pa čekaj malo, jebote! Nemam pojma gdje smo, možemo upasti u sranje“ „Ma vozi!!!“, veli on. No kako smo mi stajali, nismo bili u vožnji, ja vidim ugažene tragove između onih suhozida. Tu ja skrenem s kombijem unutra, a tamo sam cijeli kombi onda izgulio jer to je bilo jako usko. Prošli smo tako nekih par sto metara i vidim da su tu naši. „Joj, pa kaj smo i u ovom selu?!“...(pokazuje koliko je bio sretan što vidi hrvatske vojnike)... „Ma ne. Pola sela smo uzeli.“ Prošlo je možda ni pola sata, a tamo gdje sam ja skrenuo s kombijem, tamo su poginuli naši, među njima i pukovnik iz HVO-a. Zaboravio sam kako se zovu ti ljudi, ali oni su bili baš cijenjeni. Tamo gdje sam ja stao i skrenuo lijevo, oni su otišli ravno. Upali su u zasjedu njih četvorica i ubili su ih. Tako da je tu noć pola sela bilo u našim rukama, a pola u njihovim. To je ujutro bila borba među kućama, to su tamo sve one stare seoske kuće. Bilo je svega. Jedan čedo pokušao se približiti hodajući među ovcama, a jedan naš pametnjaković, koji ga je snimio sa strane, on je ostavio pušku i skočio na njega i hrvali su se. Kužiš, on je ostavio pušku, a ovaj je imao pušku, no sva sreća oduzeo mu je pušku...(smijeh)...Onda smo naredni dan napokon uzeli to selo i svi pomislili: „Napokon je gotovo.“ Ma je, kurac gotovo...(smijeh)...Nakon tog smo, ne znam, jedno mjesec dana tako ratovali i onda tu već i malo psihički odlaziš, polako. Pa su nas onda malo vratili nazad, no taj odmor nije dugo trajao jer su nas opet poslali dolje...Mislim da smo i za „Oluju“ bili dolje, ali ne tamo, nego tamo gdje je Veliko i Malo Tičevo. To je bio jedini prostor na kojem su mogli organizirati proboj...(ne može se prisjetiti toponima područja otkuda su srpske snage nadirale)...

Da su znali da je nas 20, mislim da bi nas sigurno probali probiti...(smijeh)...U tim borbama, kasnije smo došli do Bosanskog Grahova. Onda je bio mir, no onda je došla jako brzo operacija „Ljeto“, zapravo „Maestral“ i „Južni potez“. Tada smo opet dolje djelovali, probijali prema Glamoču, prema Drvaru, Potoci, Klek, kaj ja znam...(prisjeća se mikro-lokacija na kojima su djelovali)...Na kraju smo završili dolje, prije Banja Luke...(smijeh)...Sva sreća da u svim tim akcijama nismo imali stradavanja, jedino što je ono na početku Arni poginuo. Zapravo, baš taj dan kada je Arni poginuo, taj dan uzeli smo si za obilježavanje dana postrojbe. Imali smo i puno ranjenih. Ali, dosta se ljudi ubilo, počinili su samoubojstvo ...(nerado se prisjeća)...

Prije ili poslije rata?

Pa neki su se za vrijeme rata ubili, recimo Mate Torbarina iz Sukšana.¹ On se ubio, i to dok smo bili gore na Šatoru. A prije toga nas je mama njegova zvala: „Daj, dođite dolje!“...(stanka, teško mu je pričati)...Mislim, ja sam svaki dan bio s njim, no on uopće nije htio pričati. Ni s roditeljima, ni s nama, ni s nikim. A to je bila izuzetno bogata obitelj, stari mu je bio kapetan broda, imaju kućerinu. Ne manjka im ni sredstava, ni ničega, kužiš. Mi smo ga pokušali nasmijati, ali on je samo ležao u krevetu i gledao u prazno, držao je glavu unazad...(pokazuje kako je suborac bio psihički rastrojen)...On je valjda čekao da mi odemo na teren. Kad smo otišli gore na Šator, on si je pucao rafal iz Uzija u srce.

Znači, PTSP je počeo djelovati još tijekom rata?

Da, da. Za vrijeme rata. Zoki Grgac se ubio dok smo bili u Kninu, ispred mene je sjedio²...(teško mu je o tome govoriti)...Preko puta mene. Prvo je sjedio do mene, počeo je nešto vaditi pištolj. Ja mu velim: „Daj, nemoj mahati pištoljem! Može doći do opaljenja.“ Uzeo sam mu pištolj, izvadio metak van, vratio mu pištolj. Ma da sam mu barem uzeo pištolj! On je otišao van, rekao je da ide pišati, i opet je vani repetirao. Kad se vratio, više nije sjedio kraj mene, valjda da mu ne uzmem opet pištolj, nego je sjedio preko puta mene. Pogledao me je, stavio je pištolj ovako u ustao i opalio je...(pokazuje kako je suborac počinio suicid)...Onda je i mene, po prvi puta, to sve počelo mučiti. Tada sam o tome prvi puta počeo razmišljati, tonuti u taj PTSP. Jebote, taj dečko je imao 19 godina...(vrlo mu je teško prisjećati se)...On je čak s Majom Kobasić, mislim, išao u školu. Nedavno sam to s njom tek pričao i shvatili smo da je on išao s njom u srednju školu...

Te stvari ste uočavali, da dolaze posljedice stresa?

Ma, ne, ne, ne. Pa nismo mi znali da će se on ubiti...

Mislio sam na promjene u ponašanju...

¹ U bazi poginulih HMDCDR-a o okolnostima samoubojstva Torbarine (4. VII. 1995.) stoji: RANJEN JE U DVA NAVRATA 26.01.93. I 12. 04. 93. NA PRVOJ CRTI BOJIŠNICE. NAKON TOGA DIJAGNOSTIRAN JE PTSD I BIO JE INVALID 100% II GRUPE.

² U bazi poginulih HMDCDR-a stajalo je kako je Grgac počinio suicid 30. studenog 1993., a on je preminuo u splitskoj bolnici 10. studenog 1995. godine. Iako je pogreška u bazi potom ispravljena, saznanje da sustav nije vodio računa o ispravnosti datuma i godine pogibije njegovog suborca, tijekom autorizacije transkripta izazvala je kod kazivača ogorčenje i stres.

Ma, mi smo svi već tad imali neki oblik PTSP-a. To je bilo drugačije nego na početku rata. Mislim, mene nije bilo doma po pet-šest mjeseci. Onda dođem doma, tu u Zagreb i sve mi je čudno bilo...(pokazuje koliko je bio poremećen zbog razlika koje je uočavao u civilnoj svakodnevnicu)...Mi smo bili na bojišnici, u ratu, a ovo je bio jedan sasvim drugi svijet. Ti kad si na bojištu, to je jedna sasvim druga...Ne znam kako bih to uopće rekao...(ne može riječima opisati razliku između života na bojištu i u civilnom društvu tijekom rata)...Ako netko u ratu i ima PTSP, ti to uopće ne primjećuješ, a zapravo je to sve već počelo nositi posljedice. Pa neki, recimo ovaj jedan je još 94.' godine bio u Vrapču na liječenju neka tri-četiri mjeseca. On se pak poslije rata objesio...(teško mu je o tome pričati)...

Kad već spominješ tu zadnju ratnu fazu, jesi li se vidio i dalje u vojsci, jesi razmišljao o nastavku karijere ili o povratku u civilstvo?

Ja uopće nisam mislil' da ću se skinuti. Ja sam mislio da ću ostati raditi skroz do penzije u vojsci. Ali, jebiga, mene je isto zahvatio taj val...Ja sam do 96.' godine bio u vojsci, mene je Norac skinuo...

Dobro, idemo sad na taj poslijeratni dio. Kada i kako si okončao vojnu karijeru? Što si osjećao zbog prijevremenog odlaska iz vojske?

Pa ja sam htio ostati, ali me general Norac skinuo, za primjer. Tada sam časnik postao po činu...No problem je bio u tome kaj nas je bilo premalo. Znači, mi smo obavljali duple poslove, pa i troduple. Recimo, ja sam bio pomoćnik za logistiku, a uz to sam bio i snajperista i upadao sam u sela i radio s eksplozivima. To sve je radio i ovaj kaj je po dužnosti bio politički djelatnik. Nas je u postrojbi bilo 20 do 30, a po formaciji nas je trebalo biti 108 vojnika. Toliko nas je i trebalo biti da bi sve funkcioniralo kako treba, odnosno kako je ustrojena ta specijalna postrojba. No kako nas je bilo manjka, radili smo više poslova. Ja sam se vodio kao pomoćnik zapovjednika za logistiku. Znači, po tome teren nisam trebao ni vidjeti. To sve onda ispada malo glupo. Na papiru piše da sam bio to po dužnosti, a u stvarnosti sam često bio nešto drugo. Zato ne volim puno pričati o tome. Po papiru ispada da sam radio u logistici, pa ajde ti sad nekom objasni da si bio stalno na terenu. Reći će ti: „Kaj ti kurac pričaš o ratu? Ti si bio logističar.“...(smije se)...Ali, jebiga, tako je to bilo. Morali smo obavljati sve te poslove...

Kako je onda to razvojačenje utjecalo na tebe? Kako te pogodilo?

Prvi puta sam posljedice stresa počeo osjećati kad se Zoki ubio ispred mene. Tada sam prvi puta počeo osjećati teret. Vozio sam, imali smo doktora Ninića...(nejasno, brzo izgovara)...Ma nas je bilo više u toj sobi, nisam bio samo ja. On je rekao: „Gotov, je gotov!“ Ja velim: „Ma kaj bi bio gotov!“ Vidim ja da mu radi srce, da je još živ. Onda sam ga ja, s Tomijem Lučićem, stavili smo ga u auto i vozili smo ga u bolnicu. On je još bio živ, ali moralo ga se transportirati u Split jer ovi ništa nisu imali u Kninu! Oni nisu imali ništa!...(s nevjericom se prisjeća da bolnica u ratnoj zoni nije bila opremljena za saniranje težih ozljeda i ranjavanja)...Onda sam letio u zapovjedništvo da probam organizirati helikopter, da daju helikopter. Pa sam se vratio dolje, helikopter, a tamo je bila neka treća osoba u zapovjedništvu ...(brzo, nepovezano priča o tragičnom sjećanju)...Onda ih je on zvao, jebao im je mater na vezi, a ovi su mu rekli da helikopter ne može doći jer je nevrijeme bilo. No oni to nisu javili, a mogli su to javiti, uštedjeli

bi vrijeme. Onda smo organizirali Hitnu pomoć, došla je, ali oni u Hitnoj, jebote, nemaju kisik. Nemaju ništa unutra! Nije bila opremljena. Nekako su ga ipak uspjeli do Splita dovesti, prebaciti ga. Bio je živ još pet dana, kužiš, i onda je umro...(teško izgovara, uzima pauzu jer mu je teško)...

Tebe su onda prijevremeno umirovili?

Mene je nakon toga počeo sve jače PTSP pucati. Ja sam dobio od generala Bobetka među prvima pištolj za doprinos u operaciji „Zima 94“, ali su mi ga, meni prvome, u civilstvu uzeli...(smije se)...

Zbog PTSP-a?

Pa da. Nego zbog čega drugo?!...(smijeh)...Ja sam bio u civilu, no imao sam, budala, pištolj za sobom. Ovaj jedan me htio pogaziti autom, prešao je preko rinzola na mene. Morao sam se baciti da me ne udari, a kako je on odlazio autom, ja sam pucao za njim. Naravno, danas mi je drago kaj ga nisam upucao. Onda mi nije bilo, ali danas mi je drago. Poslije su mi rekli da sam mogao reagirati kad je on išao na mene, ali poslije, kad je on odlazio, to se onda tretira kao pokušaj ubojstva. Tako to tumači zakon. Zato su me onda skinuli, zbog toga. Nisam dobio nečastan otpust, ništa tako. Svi su dolazili do mene, a to je već 96.' godina bila. Onda sam morao odraditi u obližnjem Golubiću...(nejasno izgovara)...No kako sam ja imao čin, imao sam čin kao i zapovjednik tamo u Golubiću, možda čak i viši čin ili možda jedan niži. Pa je to bilo malo smiješno. No on je htio da ja tamo dođem i radim, dok ne nađu nešto u Zagrebu...(nejasno izgovara)...Ja sam bio razočaran svim time i pitao sam da se konačno skinem. I onda me počeo drmati PTSP, od te 1996.-97., pa sve negdje do 2003. godine...(prisjeća se)...Do 2003. ja se nisam mogao nikako prilagoditi na normalnu situaciju. Promijenio sam dosta doktora. Promijenio sam jedno osam ili devet psihijatar, psihologa. Išao sam u razne bolnice, ne samo u jednu. Bio sam i u Vrapču i na Rebru. Išao sam na one, kako se zovu....(ne može se prisjetiti naziva grupnih terapija)...Tamo onda svi pričaju o svojim problemima. Jebiga, ja o tome baš i nisam puno pričal'. Ja sam na toj grupnoj terapiji bil' samo jedanput i onda više nisam htio ići, kužiš. Ta dotkorica koja me liječila onda je otišla u mirovinu, pa sam bio na terapijama kod Grudena.³ Bio sam i kod onoga na Rebru, kak' se ono zove onaj poznati...(pokušava se prisjetiti)...Pa sam bio u Vrapču, pa ovo-ono. Nije mi baš bilo bajno...(nerado se prisjeća razdoblja odlazaka na terapije)...Bio sam previše agresivan. Od 96.' do 2003. godine bio sam baš veliki agresivac. Baš veliki agresivac. Imam iza sebe nanošenje teških tjelesnih ozljeda, i takvih stvari koje nisu normalne da bi čovjek tako reagirao. Nisam znao kaj da radim. Vjera me spasila...Ja sam bio vjernik i prije. Kad god smo došli negdje na teren otišao bih u crkvu. Poslije rata sam se non-stop, uz te odlaske na terapije, stalno sam se molio Bogu. Molio sam: „Kad će Bože više stati to ludilo?“ Molio sam se Bogu da me smiri. Išao sam u crkvu, molio sam. Sve se tako vrtjelo u krug dok nisam ženu upoznao. Ona je sa mnom isto imala problema, kao i svojih problema. Svaka joj čast na svemu, na tome kaj je imala toliko strpljenja sa mnom i za

³ Vladimir Gruden (1939.-2020.), jedan od najcjenjenijih hrvatskih neuropsihijatar i psihoterapeuta. Bio je predstojnik Kliničkog bolničkog centra Zagreb. Glavno mu je područje rada bila psihoterapija, a na tom je području napose razradio autogeni trening, agnostičku i autoopservacijsku terapiju, tehnike hipnoze te integralnu psihoterapiju.

mene. Nekada je morala biti strpljiva svaku noć. Imao sam snove koji...(ne završava opis o noćnim morama)...To je bilo svaku noć, svaku noć. Budio bih se sav moker. Skakao bi u tim snovima na četnika, a zapravo sam skočio na radijator. Mislim, to sad zvuči smiješno, ali nije. U to vrijeme, to je bilo svaku noć, svaku noć. Nisam više znao kaj bi. I stalno sam u ratu bio. Znači, od te 96. sve do 2003. godine, di god bi bio, stalno sam u ratu: rat, rat, rat i samo: rat, rat, rat. Kužiš, nisam znao kaj se događa u normalnom svijetu. Nisam imao o čemu drugom pričati. I sa frendovima i sa poznanicima, samo se o tome pričalo...

Prekidam, da ne izgubim to pitanje. U tih sedam godina, jel' taj PTSP bio konstanta ili si ipak imao nekih razdoblja kada bi se smirio?

Ne, ne, ne. Konstanta! Konstanta! Samo mi je to po glavi išlo...Dobro, tome je kumovala i politička nepravda, bilo je tu svega. Jebiga, mi dok smo bili dolje na terenu, mi nismo znali kaj se događa ovdje, s druge strane. Mi smo potpisali neke ugovore, da ćemo biti stambeno i financijski osigurani. Mi smo zvani „Vod smrti“, tako nešto...(nejasno izgovara)...Ali, jebiga, poslije „Oluje“ bilo je: „E, to će vam se poništiti, ti ugovori.“ Bilo je tu nepravde i svega. Zbog toga se i prilagodba na civilni svijet, jebiga, produžila.

Jel' obitelj dosta trpjela, roditelji?

Jesu, da. Svi su trpjeli oko mene, ne samo roditelji. Trpjeli su i moji prijatelji, svi sa kojima sam se družio, kužiš. To je trajalo sve dok nisam upoznao sadašnju ženu. Ona je dosta smirena osoba. Ona bi me pustila, da se ispucam, strpljivo...Tu su onda i klinci trpjeli, to su bila već djeca, stara dvije i tri godine. Ja sam se zbog ničega izderavao na njih. Nekaj padne, ja urlam na dijete: „Kaj je!?!?“, derem se kao ludak. Pustila je ona mene, kaj ja znam, nekih sedam-osam mjeseci. Nije ona sa mnom ulazila u razgovore. Sve dok mi jedan dan nije rekla: „Davore, pa zašto se ti dereš na djecu?“...(oponaša kako ga je to pitala smirenim tonom)...Ja sam ostal' zatečen. Postavio sam si pitanje: „Stvarno, pa zakaj se ja derem na djecu?“ Poslije toga se više nikada nisam derao na njih. Ona mi je stvarno dosta pomogla...

Pa, po ovome što pričaš, možda bi primjerenije bilo reći da je ona ključno pomogla?

Da, ključno. To je ta riječ. Nisam baš previše vješt s riječima...Terapije nisu pomogle. Lijekovi nisu pomogli, a lijekova sam dobivao da je to čudo. Ovaj jedan što se liječio u Vrapču zajedno s nama, on je umro, jednostavno mu je srce stalo. Za pretpostaviti je da je to bilo zbog tih lijekova. To je bila doza od, ne znam, ujutro šest – sedam tableta, pa onda popodne, pa onda navečer. Sve su različite bile. Ne mogu ih opisati, ja se ne kužim u tablete...Onda sam, nakon par godina, samo prestao uzimati terapiju jer sam mislio da bu mi čuka riknula. No, kao što ti veliš, ključno je bilo što je supruga utjecala, naravno i djeca kako su se rodila. Promijenio sam i boravište, kaj je po meni isto vrlo bitno. Prije sam živio u Gračanima, a kada smo se oženili, onda sam preselio na Vrbane. Tamo nisam htio izlaziti van, po kafićima. Onda sam postupno uspio nagovoriti suprugu da otvori svoju firmu, da radi za sebe. To je malo duže trajalo, taj proces, ali danas smo uspjeli u svemu. Ja sam joj malo pomagao u tome...Također, tamburicu sam si kupil'. Na taj način sam se isto liječio, uz svirku, uz glazbu. Dan – danas još sviram, uporan sam...(smijeh, pokazuje na tamburicu u sobi)...Tražio sam se. Tražio sam se. Tražio sam način da se smirim...Također, vidio sam da me razgovor o ratu uznemiravao. Stalno je taj

rat, rat bio u glavi i onda sam počeo razmišljati da prestanem o tome komunicirati. Normalno, znali bi tu doći, pa i dan – danas dolaze frendovi iz rata. Ne baš svi, ali dio njih i dalje priča kao da je 91.' godina. Oni su još u tome, nisu izašli iz toga van. Onda im nekad velim: „Daj, neću više o tome razgovarati, samo me to ljuti.“ Par puta se dogodilo da sam nekako ušao u taj razgovor i onda me opet neko vrijeme počeo prati PTSP. Ne opet, naravno, nego se jednostavno vrate ti snovi. To su ružni snovi. Često su to jedni te isti snovi. Ima tri – četiri sna, koji su isti. Isti su, u njima se sve, sve se ponavlja. Uvijek sam u nekome okruženju, napadaju me, bez oružja sam. Za goli život se boriš u tim snovima...

U tih sedam – osam godina, jesi li održavao kontakte sa suborcima, kad ih već spominješ? Jel' to onda dodatno djelovalo na tvoje stanje?

Da, da, da. To je djelovalo na mene.

Nisi se otkao od toga?

Pa, jesam, ali malo kasnije. Tek kad sam promijenio sredinu, to se počelo mijenjati, mada su i onda znali dolaziti kod mene...Neki od njih su i dan – danas u tome. Govorim mu stalno da prestane o tome, da ne razmišlja o tome, da se makne, da ima i drugih stvari o kojima možemo razgovarati. No jebiga, ne može. Njega to ponese, priča o tome, a onda imam ja problema. No, jebiga, hoćemo uvijek pomoći jedan drugome...

Kad bi sada laički definirali, ti nemaš aktivni PTSP nego potisnuti PTSP, koji se aktivira ako uđeš u tu zamku da se vratiš u ratna vremena?

Da. No ja imam i poremećaj osobnosti i depresiju. Imam i...(ne može opisati poremećaj)...Ne znam kako to opisati. Nekaj bi sanjal' i kad bi se probudil' ja sam daljnjih 10 minuta i dalje u tome, budan.

To je i danas aktualno?

Danas više ne toliko kao prije. Danas se to zna događati ako sam aktivan u tome, ako razgovaramo o ratnim temama, onda bude toga. Ma, zna me sve to pucati i dan – danas, ali ne više u tom intenzitetu da bum se roknul'. Ne bum se ubil' sigurno, ne. Nije to isto kao nekada. Danas je to smanjeno...(teško nalazi riječi kojima opisuje svoje stanje)...Nekako to sve potiskujem. Kužiš?

Kužim, da...A jesi li se od 2003. godine pokušao distancirati od tih ljudi iz rata?

Jesam, da, jedno vrijeme. Maknul' sam se od tih frendova. Mislim, to glupo zvuči, ali jebiga. Udaljio sam ih malo od sebe...

Distancirao si ih?

Da, da, da.

A kako si onda u svemu tome doživljavao političke promjene u Hrvatskoj nakon rata?

Te političke promjene, to me jednako u depresiju baca. Zbog tih svojih odluka, postupaka, načina kako se ponašaju prema, primjerice HOS-ovcima, općenito prema braniteljima. Danas

negdje čitam da se organizira svečano postrojavanje u Kranjčevićevoj. Mi imamo udrugu, ali mi nismo dobili poziv kao branitelji, kao invalidi rata, nego su neki drugi ljudi dolje zvani. Kada su bile obljetnice „Oluje“ u Kninu, tamo sam išao s djecom, i ženu sam vodio tamo. To sam činio sve do onoga trenutka kada su nam zabranili biti tamo, u onoj koloni. A tko su ti ljudi!?...(ogorčeno opisuje)...Dotad se normalno išlo u koloni, a sad ne idu svi koji žele. To su te političke igre, valjda ih je strah i onda u tome sudjeluju određeni ljudi, koji su njihovi, i onda su sigurni da ih neće isfućkati. Eto, takve stvari me smetaju...Pogotovo me smeta veličanje tih njihovih proslava, poput onog u Srbu.⁴ Na to poludim!

Razdoblje kada si počeo tonuti u prve krize zapravo je razdoblje kada je osnovano Ministarstvo branitelja. Jel' to tebi što značilo, jesi li tražio zbog svog stanja kakvu pomoć preko Ministarstva?

Ne! Preko njih nisam nikada ništa tražio...(odlučno izgovara)...Ja sam bio razočaran u njih sve, u cijeli taj sistem.

Jesi li i danas razočaran u taj sistem i Ministarstvo?

Jesam...(odlučno potvrđuje)...

U ovih 27 godina što postoji to Ministarstvo jesu li po tebi ostvarili svoju svrhu?

Ne znam kako drugima, no meni nisu ništa pomogli. Možda nekima jesu...(kratak prekid zbog dolaska supruge)...Ne znam uopće kaj bi mislio o Ministarstvu branitelja. Kaj mogu reći o tom Ministarstvu, kada recimo kad je Matić bio ministar, njegova desna ruka bila je Srpkinja. Ona je držala u ladici papire od ljudi koji nisu mogli ostvariti pravo na zasluženu mirovinu, a neki od njih bili su i u logoru. To je bilo sranje, koje je trajalo sve dok nije popizdio ovaj prvi zapovjednik obrane Vukovara, Zadranin, Ivica Arbanas. Onda je on urgirao i stvari su se pokrenule...

Jesi li sudjelovao u onim prosvjedima zbog rada tog Ministarstva?

Tada jesam...

Ali zar ti to nije osobno nanosilo zlo?

Pa je, da. Opet mi se otvorio PTSP. No s druge strane, drago mi je jer sam tamo opet vidio neke istinske branitelje, koji su od 91.' bili branitelji, a ne ove koji su poslije svega dobili papire da su branitelji. Takvih je bilo...Dolje se jedan zapalio s benzinom pred nama, tada sam baš bio dolje. Dolje je došao podršku dati i naš zapovjednik, general Ante Roso. Svaka mu čast za to, kapa do poda! On je došao dolje samozatajno, sa šiltericom na glavi, da ga nitko ne prepozna. On ne bi išao tamo gdje je gužva nego bi odmah ušao unutra, među invalide, u šator. Tamo bi popričao s jednim, pa s drugim, pa bi se tako dolje zadržao sat, sat i pol. I tako nekoliko puta. Znalo se dogoditi da ga neki nisu ni vidjeli, da nisu ni znali da je uopće bio dolje.

⁴ U organizaciji Srpskog narodnog vijeća i Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, u Srbu se 27. srpnja svake godine obilježava obljetnica ustanka naroda Like i Korduna. Obilježavanje tog dana nosi više kontroverzi, posebno zbog činjenice da su u tom ustanku jednako kao i komunisti sudjelovali pripadnici četničkog pokreta

No to sve je opet bilo loše za tebe?

Pa, ono, opet su se vraćala sjećanja. Bio sam ogorčen zbog toga svega kaj se događalo. A na kraju je ispalo, zapravo je tako i bilo, da je sve to, taj prosvjed bio iskorišten u političke svrhe. To je po meni. To je moj zaključak. Možda se varam...(ironizira)...

To je bilo jedno moje pitanje, na koje si sad odgovorio. Jedno od pitanja bio je i odlazak u Knin, na što si odgovorio zašto više ne odlaziš.

Ne, ne odlazim više. To je isto zbog politike. Šta ću tamo?! Ja tamo rado odem jer tamo mi žive neki frendovi, rekao sam da sam tamo odlazio s obitelji. Marijana, pa moja najmlađa kćer i ja bili smo četiri – pet dana kod frenda u kući. Spavali smo kod njih i to je sve bilo super, druženje s dragim ljudima koje dugo nisi vidio. Više nas se skupilo...(nejasni dijelovi zbog jakog zvuka upaljenog aparata za kavu)...Tamo smo posjećivali i Josipa Nikovića – Titu, on je tamo bio u bolnici. Ja kad sam saznao da je tamo u Kninu u bolnici, otišao sam po njega. Ovi kao da ga neće pustiti, ali normalno, pustili su ga, da ode s nama na to druženje. Isto se oporavio psihički, veli: „Ovo mi je terapija bolja nego bilo koja druga!“ Nismo mi imali neke ratne teme, nego je to druženje bila zezancija. Baš je bila dobra zezancija. Sve je to tako bilo dok se stvari nisu promijenile, dok se nije dogodilo da ne možeš tamo normalno doći, da ne možeš ići u kolonu, da ne možeš ovo, ne možeš ono. Ma daj, pa neću ići tamo...(s prijezirom opisuje odnos organizatora službenog protokola prema braniteljima za Dan pobjede u Kninu)...

Vjerojatno nemaš pretjerano pozitivno mišljenje prema jako velikom broju udruga branitelja?

To nikako! Moj je zaključak da su to napravili namjerno, opet iz političkih razloga. Napravili su da nema jedna krovna udruga nego da ih ima više. Ne znam ni koliko ima tih udruga i predsjednika udruga...

Preko 1000...

Znači, kako ćeš okupiti 1000 glavnih ljudi tih udruga na jednom mjestu i da se oni nešto mogu dogovoriti?! Znači, barem po meni, to je namjerno napravljeno, razvodnjeno je zbog političkih razloga.

A što ti predstavlja podatak da je u Domovinskom ratu sudjelovalo 500.000 branitelja?

Uf...(smije se)...Samo jednom sam tražio odgovor od Ministarstva branitelja, ali nikad nisam dobio odgovor. Kako se za 1991. drugačije bodovali dani, za one neke udjele, mislim da se 91.' i dio 92.' godine bodovala s osam bodova po danu ratnog staža, naravno za one koji su bili na prvoj liniji. Ovi drugi, koji su bili pričuva, oni su dobivali po jedan bod. E, pa i ja sam dobio za to razdoblje jedan bod. Ja sam napisao žalbu i predao ju na Ministarstvo branitelja, ali nitko mi ništa nije odgovarao. Nisam mogao drugačije dokazati jer ja nisam imao ratni put. Zapravo, ja imam tri ratna puta, iako sam cijelo vrijeme bio u istoj postrojbi, kojoj su se imena samo mijenjala: Bojna Matija Vlačić, Zrinski i Satnija taktičkih snajpera, te na kraju kad smo dolje bili na jugu mi smo logistički pripali nekoj domicilnoj postrojbi, mislim da je to bila 116. brigada ili tak' nekaj. No ta brigada, oni nisu imali nikakve naše podatke. Ni dan – danas neki koji su dolje bili od 91.' godine ne mogu dobiti svoj ratni put jer oni im trebaju to napisati. Oni

imaju te podatke. Borba s tim i za to, i to sve djeluje na psihu. Na kraju sam ja to uspio sve nekako dobiti, te papire, ali sam bio jako uporan. Trebalo je proći mjesec i mjesec zivkanja, svaki dan po tri – četiri sata provesti na telefonu, sve dok nisam došao do normalne osobe. Svaki koji bi mi se javio, upućivao bi me na drugu instancu...

Oprosti, kada se to događalo, koje godine?

To je bilo 94. ili 95. godine, nisam više siguran. Kako sam se liječio, ja sam već tada tražio dokumente za mirovinu, trebao sam upotpuniti cjelokupan ratni put. Jedini, oni koji su najbrže dali, to su ovi s Tuškanca. Te papire sam dobio u roku od mjesec dana i na tome im svaka čast. Oni su svoj posao odradili kako treba. Ovo drugo bio je veliki problem prikupiti. Naša postrojba je bila rasformirana, pa tko je onda poslije rata pravni sljednik, a tko će to znati? Kako da ja znam tko je pravni sljednik moje ugašene postrojbe? No nekako sam uspio to srediti kroz tri – četiri godine jebenog maltretiranja, a to sve je i psihički utjecalo...Onda su mi napisali da taj PTSP i te sve degeneracije koje imam, da mi je to sve iz civilstva, dakle da mi je 30 posto iz rata, a 70 posto iz civilstva...

A tko je to napisao?

Drugostupanska vojna komisija. Od Prvostupanske komisije sam dobio rješenje da sam 100 posto obolio. Dao sam im zdravstveni karton u kojem su podaci o mojem zdravlju od rođenja i u kojem ne piše da sam ja ikad imao ijedan psihički problem ili da sam ijednom uopće tražio doktora da mi prepíše tabletu. Dakle, ta odluka Drugostupanske komisije je opet nepravda. Onda sam popizdio. Onom pukovniku, doktoru Taborskom, njemu sam jebao mater.⁵ Njemu sam jebao mater! To je isto jako djelovalo, kužiš, lud sam bio. Išle su mi suze od bijesa. U toj situaciji se onda Gruđen pokazao kao ljudina, kao čovjek. U tim komisijama, na čelu tih komisija je svaki puta bio drugi čovjek, a ja sam išao tri puta na komisiju. Na toj zadnjoj komisiji on je bio predsjednik komisije i tada sam prvi puta vidio da netko čita moje papire. Ja dotada nisam vidio da je netko listao i da je čitao moje papire, o povijesti moje bolesti, o tih četiri . pet godina liječenja. On je rekao: „Sjedite.“ On nije ni dignuo glavu nego je čitao, čitao, čitao, gledao. To sve je trajalo nekih desetak minuta. Onda me samo pitao: „U kojoj ste bili postrojbi?“ Kad sam mu rekao u kojoj sam bio postrojbi, rekao je: „Vama ćemo sa 40 posto invaliditeta dići na 50.“

Plus PTSP?

Ne, ne. To je to. To je kao invalidnost...Onda sam ja predao te papire, ali onda, kako bi mi smanjili prava, onda je ta Drugostupanska komisija napisala da je meni PTSP iz civilstva...

Iz prijeratnog ili poslijeratnog civilstva?!

Iz prijeratnog.

Pa ti si bio klinac prije rata...

⁵ Prim.dr.Vlado Taborsky, umirovljeni liječnik, specijalist infektolog, dugi niz godina radio je kao Predsjednik povjerenstva za reviziju ocjena invalidnosti Ministarstva branitelja.

Pa da. Ja sam imao 23 – 24 godine kada sam otišao u rat. Kužiš, ja nikad nisam pio nikakve lijekove, ni tablete prije rata, to se sve vidjelo u kartonu. Kako je Prvostupanjska komisija napisala da mi je to 100 posto iz rata, a ovi su napisali da je 70 posto iz civilstva, pa sam ja dobio samo 30 posto mirovine. Meni je ostalo 50 posto invaliditeta, ali sam dobio 30 posto mirovine od mogućih 100 posto. Karikiram, ne sjećam se, trebal' sam dobiti mirovinu od 5.000 kuna, a ja sam dobio 2.000 kuna ili manje od toga...

Iskreno, teško mi je to razumjeti...

Jebiga, da. To s papirologijom je bila strahota. Tu sam baš, uh...(ljuto se prisjeća birokratskih problema nakon rata)...Dobro da nisam i veća sranja radio.

Ta sva sranja s papirologijom, to je bilo riješeno do 2003. godine ili se nešto nastavilo i nakon toga?

To za invalidsku mirovinu sam riješio. No ovo kaj mi nisu proveli pravilno bodovanje, onda sam uložio žalbu na koju nije odgovoreno. Eto, zato više onda nisam nikad ništa tražio od Ministarstva branitelja. Ja sam napisao žalbu, ali kako nisam imao cjelovit ratni put, nisam imao kaj priložiti. Nisam mogao te papire skupiti, a rok žalbe je bio 60 dana. Kako nisu ništa odgovarali, napravio sam požurnicu, zval' sam ih. Onda sam ovome, ne sjećam se sad tko je onda bio glavna osoba za to u Ministarstvu branitelja, njemu sam slao zamolbu direktno na mail. On mi je odgovorio da je svojim, koji su zaduženi za to, dao rok od tjedan dana da mi odgovore. Onda su mi oni u roku od tjedan dana odgovorili da me odbijaju. Kužiš...(nezadovoljno, rezignirano se prisjeća)...Eto, odonda više nisam htio ništa nikada tražiti od Ministarstva branitelja. Ali nisam samo ja izolirani slučaj. Koga god znam, svi moji, svi su imali problema s Ministarstvom. Ja nisam čuo da je nekom zahtjev išao kako treba, zapravo samo da se sve napravi po zakonu. To frustrira jer ispada da ti moraš dokazivati da si bio u ratu, da ostvariš svoja prava. Ajde, kreneš ti to dokazivati, ali tu nastupa naša birokracija, administracija sve komplicira, to sve jako traje dok ti ne dođeš do papira koje trebaš. To sve traje! Nije to mjesec ili dva, to traje po godinu, dvije ili tri. Meni je više od tri godine trajalo dok nisam sredio sve papire...(smije se od muke)...Ja sam po papire morao ići dolje u Split. Dolje u Lori je smješten taj, kak' se kaže, pravni sljednik naše postrojbe. Kad sam došao dolje oni su rekli da nemaju tu dokumentaciju. Tako su mi prenijela dva vojna policajca koji su bili na prijavnici. Ja sam tamo bio jedno 45 minuta, objašnjavam im: „Ma tu je dokumentacija, mora biti u Lori.“ Ajde, tim dečkima kapa do poda. Vidjeli su da sam počeo pizditi, da sam lud bio i onda su počeli zvati. Nema koga nisu zvali. Zvali su sve moguće brojeve, po cijeloj Hrvatskoj. Zvali su od Osijeka, od jedne do druge Vojne pošte, da bi se pronašlo, da bi ja mogao naći svoje papire. Pa slušam kako im svaki nešto drugo govori, a ja sam bio s Marijanom, suprugom. Onda mi je čovjek kaže: „Daj, smirite se. Ođite i dođite za sat vremena. Ođite na kavu. Ja vam obećavam da ćemo naći dokumentaciju.“ Vratio sam se nakon sat vremena, i, stvarno, našli su. A gdje su bili papir? U Lori! To sam im ja i rekao odmah. No oni su zvali te svoje pravne službe, kadrovske službe i tamo su im rekli da nema papira. Evo, to da pričaš nekom civilu da mora proći, poludio bi. A mi smo branitelji...

Da, umjesto da država tebi sredi papire, ti se moraš boriti s birokratskim krakovima te države da ostvariš vlastita prava...

Da, da. Ili, ako si predao zahtjev za papire, a da nisi uložio onu povratnicu, ma to nikada nisam dobio. Znači, ako sam poslao normalno poštom, da odem u poštu i adresiram bez povratnice, ja nisam nikada dobio odgovor. No ono što sam platio povratnicu, gdje moraju potpisati da su zaprimili poštu, e to sam poslije dobio. Mislim, to je sramota! Zamisli, nakon svega u ratu i svih posljedica, ti ne možeš ostvariti svoja prava!?...(ljuto govori)...

E sad, zanima me, u takvim situacijama, kad stvarno imaš puno pravo biti ljut na sustav, jel' ti onda razmišljaš o nekim radikalnim potezima?

Da. Dođe ti da se rokneš! Kužiš? A neki su se i roknuli, ubili su se...(tiho izgovara)...Pokleknuli su oni koji su bili labilniji. Kažem, od naše postrojbe ubilo ih se 10 ili 11. Za vrijeme rata dvojica, zapravo trojica...(prisjeća se vremenskih razdoblja)...

Pa kako to?! Vi ste mala postrojba, kroz koju je teško prošlo i 100 ljudi.

Je, prošlo ih je toliko. Možda ih je čak prošlo i nešto više. Ali nikad nismo imali toliko ljudi u formaciji, ljudi su prolazili, odlazili. Nikad nas nije bilo više od 40. Uvijek nas je bilo u prosjeku od 20 do 45 ljudi. Dosta se ljudi promijenilo tijekom rata. Ja kad sam se vratio u postrojbu 1994., od onih koji su u postrojbi bili 91.' godine, pa njih je možda ostalo samo pet ili šest, od tog kostura, od tih prvih do 30 ljudi koji su u početku činili postrojbu. Dosta ih je otišlo, pa su novi došli, pa su opet neki otišli. Ljudi su bili po par mjeseci, neki do godinu dana pa su otišli. Ti koji su otišli, oni su i poginuli, neki od njih...

S obzirom na toliku količinu vlastitih problema, kako onda doživljavaš probleme države, kao primjerice rad Haškog suda? Jesi li doživljavao uopće to suđenje?

Da. Haški sud, to je za mene smeće!...(s prijezirom izgovara)...Opet, znamo da je to viša razina politike, da je tu bio pritisak Engleza, Francuza i koga sve ne...

Da pojednostavimo, ti si nezadovoljan radom tog suda?

Normalno da sam nezadovoljan! Recimo, kako su mogli uopće osuditi Gotovinu?!

Dobro, ali su ga na kraju oslobodili...

Da, oslobodili su ga, ali koliko je ležao u zatvoru? A kaj s ovima s druge strane?! Kaj je sa Šljivančaninom, koliko je on dobio? Dobio je par godina, a tip je odgovoran za masovna ubojstva.

Kako si doživio reakciju Slobodana Praljka?

Uhhhhhhh...Šokiran sam bio! Baš sam bio šokiran. Njemu je isto nanijeta velika nepravda.

Da, a mogao je izaći za par mjeseci, no nije htio prihvatiti presudu...

Da, no to je to. Generala Praljka je pogodilo isto ono što i nas pogađa u neuspješnom rješavanju prava, odnosno stvari koje se uopće ne bi smjele događati. Pogodila ga je nepravda. Ne znam, kao da je...(traži riječi)...Ne znam kako to opisati, ne znam se baš lijepo izražavati. Jebiga, sad je i mene počeo to mučiti, osjetljiv sam na tu nepravdu...(priznaje da ga je intervju psihički počeo uznemiravati)...

Jasno, neću te toliko gnjaviti u mjeri kao ostale, no malo još moram...

Ma nema problema.

Ajmo onda u sadašnjost...(razmišljam koja pitanja da preskočim, a da ga dodatno ne uznemirim)...S obzirom da imaš djecu, jesi li ti zadovoljan, relativno zadovoljan ili nezadovoljan načinom kako se u školama obrađuje razdoblje Domovinskog rata?

Tu sam totalno razočaran! Evo ti primjer ove naše škole u Markuševcu. Dobar sam si sa Zoricom Gregorić,⁶ a ona je jedno vrijeme organizirala predavanja u osnovnim i srednjim školama za završne razrede škole. Predavanja su bila tako koncipirana da djeca bolje skuže kaj je Domovinski rat. To predavanje nije trajalo dugo, nekih 45 minuta, to je jedan školski sat. Kontaktirao sam sa Zoricom i pitao sam, ako uspijem dogovoriti sa školom, jel' bi organizirala predavanje. Ja nisam uopće ni pomislio da neću uspjeti...(smijeh)...Rekao sam da ću to pokušati dogovoriti sa školom i da bi mi bilo baš drago da djeca imaju uvid u istinu o Domovinskom ratu. „Joj super, baš mi je drago!“, kaže ona. Poslao sam mail na školu, na ravnateljicu, no oni su to odbili, nisu to prihvatili. Meni to ne ide u glavu! To je tu, ovdje kod nas u školi u Markuševcu...(s nevjericom se prisjeća)...Meni to ne ide u glavu! Ne mogu to vjerovati...I sve drugo nije dobro. Pa u onim knjigama, pa tamo nema ništa. Umjesto da povijest pišu pobjednici, kod nas je obrnuto. Kod nas povijest pišu gubitnici. Ili ju uopće ne pišu. Možda ima pokoja rečenica u školskim knjigama o Domovinskom ratu...Normalno da onda naša djeca ništa ne znaju, nemaju iz čega učiti.

Jesi li zadovoljan, relativno zadovoljan ili nezadovoljan odnosom medija prema problemima braniteljske populacije?

Nezadovoljan sam! Nezadovoljan sam jer kad god se nešto negativno događa, čim je neki branitelj nešto napravio, a to su pojedinci, to se ističe. Da, bude sranja, normalno da ima sranja na toliki broj branitelja. No kad neki branitelj to napravi, objave mu puno ime i prezime, ali i odmah dodaju da je bio branitelj. To je ponižavanje. Dok neko drugi nešto negativno napravi, onda o njemu nema ni inicijala. To me jako smeta, to me najviše smeta u radu medija. Nažalost, zna se u čijim rukama su mediji, od RTL-a pa nadalje...

A što se tiče filmografije, odnosno igranih i dokumentarnih filmova, jesi li tu zadovoljan?

Ne! Ali nije to sad samo za naš rat, to je i od onog sistema koji je bio ranije. Onaj film „Četverored“, kojeg je Sedlar snimio, jel' bila kad repriza? Jebote, a ona „Bitka na Neretvi“ je na televiziji barem dva puta. Hrvatska kao da se pretvara u malu Jugoslaviju, veličaju se partizani i takve stvari...

S obzirom na sve te otegotne okolnosti, smatraš li da nove generacije, koje nisu doživjele Domovinski rat, mogu uopće razumjeti povijesnu važnost tog razdoblja, zapravo vrijednost vašeg doprinosa u stvaranju samostalne države?

⁶ Zorica Gregurić, kao 23-godišnja medicinska sestra odlučila je biti dio mobilno anesteziološko-kirurškog tima u vukovarskoj bolnici, gdje je s ranjenicima ostala i nakon okupacije grada. Danas obnaša dužnost predsjednice Udruge zagrebački dragovoljci branitelji Vukovara i iznimno je društveno i politički aktivna po pitanju prava branitelja i stradalnika Domovinskog rata.

Ne. Ne jer nemaju gdje i od koga naučiti. Mogu naučiti od nas roditelja kaj im neka malo objasnimo.

Ono što želim pitati je smatraš li da su mladi ljudi uopće svjesni da mnogi od vas nisu znali ni rastaviti pušku, a takvi su onda obranili Hrvatsku?

Ne, nisu. Na neki način, oni su i nezainteresirani za sve to. No, ne daj Bože ako opet zatreba, mislim da bi to sve bilo malo drugačije...Da, to je sve zato kaj nemaju gdje naučiti, nemaju informacija koje trebaju imati da bi shvatili. Toga nema u medijima, na portalima, u televiziji i novinama, a u školi nema pogotovo...Uostalom, ona edukativna emisija na HTV, TV kalendar. Pa tamo si ti radio priloge, a kad si napisao istinu, oni su te potjerali iz TV Kalendara, zar ne?⁷ Ja pričam sa starijim nekim ljudima, pa njih čudi kako si mogao tako nešto izjaviti, a ja im velim: „Pa ti ne znaš koja je pozadina svega toga, čovječe!“ Nitko ne piše da je više od 400 hrvatske djece ubijeno u ratu nego samo svi pišu i govore o toj obitelji. Mislim, meni je žao te djece. Kako mi ne bi bilo žao?! Žao mi je svakog djeteta koje je ubijeno.

Da, baš mi je taj prilog presudio. No, dobro, nećemo o meni, ajmo mi o sadašnjosti...Smatraš li da je u bližoj ili daljoj budućnosti moguć novi ratni sukob na prostoru Hrvatske ili Bosne i Hercegovine?

Pa, šta ja znam. Nemam pojma...(daje do znanja da nije moguće pružiti objektivno predviđanje)...Kako se sve okolo događa, prije bih rekao da je sukob moguć na svjetskoj razini. Ako bude sukoba onda će ga prije biti dolje u Bosni nego kod nas, no moguće je i tu. Stvarno ne znam, ne znam što bih rekao. Prije bih rekao, na temelju sukoba Ukrajine i Rusije, da se taj sukob može globalno proširiti.

A da se to ipak dogodi kod nas ili u susjedstvu, kako bi ti reagirao, odnosno kako bi reagirao da tvoje dijete odluči poći u rat?

Ne bih išao! Ostao bi tu i branio bi kuću i svoju obitelj. Ni svojim ne bih dao da idu, radi lošeg iskustva.

Ne bi im fizički dao ili bi to bio savjet?

I jedno i drugo!

Postavit ću pitanje na koje si danas često odgovarao, no ajmo tu podvući crtu s 2024. godinom. Kakvo je danas tvoje zdravstveno stanje i kako je na njega utjecala poslijeratna loša socijalizacija i svi problemi? Kako se danas osjećaš?

Danas isto, što je normalno, imam zdravstvenih problema. Radio sam neke preglede pa znam. No nije tu samo PTSP, tu su se nagomilali i drugi zdravstveni problemi. Recimo, imam problema zbog smrzotina kojima smo bili izloženi. U rukama uopće nemam kapilare. Zapravo, barem mi je tako doktor rekao, za sve stvari iz rata, koje mi se sada događaju, za to nema lijeka.

⁷ Dana 7. prosinca 2016. u Tv kalendaru, jednoj od najdugovječnijih emisija HRT-a, objavljen je prilog o tragičnom stradanju obitelji Zec u Zagrebu. Zbog medijskog i političkog pritiska prilog je, po prvi puta u povijesti emitiranja te emisije, skinut s programa, a autori priloga oštro su sankcionirani. Nasuprot medijskoj hajki prilog o ovom kriminalnom zločinu nad obitelji uglednog zagrebačkog Srbina prikazan je potpuno objektivno, uz osudu zločina i lošeg rada hrvatskog pravosuđa.

Onda imam problem zujanja. Taj problem imam već dugo godina, valjda već 15-16 godina i tome mi se sve teže psihički prilagođavati. Evo, sad mi zuji u glavi, tu čujem...(pokazuje na dio glave gdje osjeća smetnje)...To čujem 24 sata dnevno. Onda, recimo, ne mogu zaspati, ne mogu normalno funkcionirati rukama. Ne znam, dođemo na more, ja mogu biti pet minuta u moru jer sve mi pobijeli po prstima...(pokazuje na dlanove ruku)...Jednostavno, nemam dobru cirkulaciju. Imam više takvih problema...(ne želi nabrajati)...

Evo, opisao si tvoj nemali broj fizičkih i zdravstvenih problema, koji su svakodnevni, osim onih psihičkih...

A ti psihički problemi, jebiga, oni će biti i dalje prisutni...(pali cigaretu)...

Ako podvučemo crtu da je do 2003. rat negativno djelovao na obiteljske prilike, da li je možda i nakon toga imao kakve negativne posljedice po obiteljski život? Jesi li nakon toga uspio obitelj izolirati od svojih psiho-fizičkih problema? Danas, 17 godina poslije smirivanja, da li i danas oni trpe ili uglavnom ne trpe?

Ne znam. Veli žena da je i ona dobila PTSP od mene...(smijemo se)...

S tim se slažem. No jesi li klince od toga uspio izolirati, nakon što si se „skockao“?

Da, da. Da. S njima ne pričam o tome. Ni pred njima, ni s njima.

S obzirom na tvoje stanje, možda ću postaviti jedno glupo pitanje. Ako ti zdravlje dopušta, baviš li se kakvim aktivnostima u prirodi ili bilo kakvim aktivnostima koje ti zaokupljaju misli?

Da. Volim ići u planine, hodati. Odem na Sljeme, makar jedanput tjedno odem na Sljeme. Naravno, odlazio sam redovito na hodočašće na Mariju Bistricu...(riječ je o hodočašću na relaciji Podsljeme – M. Bistrica u dužini od oko 30 km)...No, zbog zdravstvenih problema na Bistricu više ne mogu. Imam deformaciju kuka, imam problema s kičmom i s leđima. To znaju biti grdi problemi od kojih znam biti skroz ukočen, i tako dalje. Zbog toga se više ne mogu baviti nikakvim sportovima ili zahtjevnijim hodanjem...

Imaš li kakve druge aktivnosti, evo vidim ovdje da imaš tamburicu, bilijarski stol...

Da, da. To mi puno znači. Imam instrument, učlanio sam se u Kulturno umjetničko društvo. Sviranje mi pruža određeno zadovoljstvo već samim time što su mi misli negdje drugdje.

A koliko često se baviš muzikom?

Jedanput tjedno imamo probe. No doma volim svirati, vježbati. Nekada nisam od volje, ali kad mi dođe, onda sviram i po četiri – pet sati i to me opušta. Ta glazba mi pomaže, sviram najviše baš onda kad vidim da nisam raspoložen, da sam u bedu, u banani. Onda uzmem tamburicu i sviram. Na taj način muzika potisne te crne misli i to...

Ti jesi uspio potisnuti PTSP uz pomoć supruge. No činjenica je da dosta tvojih suboraca ima tu bolest, a opet ti od njih i bježiš, ali i jesi sa njima. Jesi li možda kome od tebi bliskih, da je obolio od PTSP-a, pokušao mu pomoći nekim savjetom?

Jesam. No slabo je to pomoglo. Pokušao sam pomoći određenim osobama, baš sam si dao truda, ali ne ide. Probao sam više puta, ali ne ide. Ovaj jedan frend, on se već pet – šest puta nagutao tableta, jedva su ga spasili. Ajde, sad je i on dobro. Tko zna, možda sam mu pomogao...(smijeh)...Više nije suicidalan, zadnji put to je napravio prije par godina. No on je još uvijek u ratu, u tome. Kužiš, on je bio dolje u Vukovaru, s Anđelićem i Arbanasom, od samog početka. On je tada bio klinac, imao je 17 godina, možda i manje...(prisjeća se)...Išao je u 2. razred srednje škole, ne znam koliko je to godina. On je pobjegao od doma u rat. Staroj je maznuo zlato da ga proda, da može kupiti kartu. Stara mu nije htjela dati lovu pa joj je maznuo lančić ili tako nešto i kupio je kartu i otišao je dolje u Vukovar...(teško mu je pričati o problematičnom prijatelju)...

Imam jedno infantilno pitanje, ali ga moram postaviti. Smatraš li da je sudjelovanje u ratu imalo utjecaj za poslijeratne bolesti i visoku smrtnost relativno mlade braniteljske populacije?

Da!...(kratko i odlučno odgovara)...

Samo „Da“ i to je dovoljno?

Da. Pa to se uostalom vidi iz statistike.

Što za tebe predstavlja podatak da je više od 4.000 branitelja počinilo suicid?

Već je više od 4.000?! Znam da je bilo iznad 3.800, tako nekako... Sjećam se, bilo je jedno razdoblje kada ih je sedam – osam do 10 dnevno činilo suicid.

Što misliš o tome? Kriviš li nekoga?

Pa državu, sustav! I jedne i druge. Tim ljudima je trebala pomoć. To su ljudi koji su jednostavno pukli. To se moglo i meni desiti s obzirom na to koliko su dugo, godinama me zajebavali s tim papirima. Nitko ne mari koliko su žrtvu prinijeli ti mladi dečki. Pa to su bili dečki u najboljim godinama. Mi smo prosječno bili ono: 23, 24 do 28, godina starosti, kužiš? Tih smo bili godina, a to je, ono, to je dio mladosti kada ti zapravo trebaš najviše uživati u njoj, u svemu tome. Mi smo tu mladost proveli u ratu, doživjeli traume, a onda smo još nakon svega i u civilstvu prolazili traume; od birokracije, administracije, papirologije koje ne možeš dobiti, svega. Prođeš kroz 100 muka i tu jednostavno neki samo puknu, razočarani zbog toga što se nije ostvarilo ono što su mislili da će se ostvariti. Gledamo kako danas ratni dezerteri dijele odličja. Ja sam to odbio, kada su nama iz Matije Vlačića dodjeljivali odličja, gore kod Predsjednika...(misli na predsjednika Zorana Milanovića, op.a.)...i to mi je drago. Ne mogu zamisliti da mi takvi ljudi dijele odličja...(smije se)...Sve me to jako smeta. Danas političke elite osuđuju HOS!? Zakaj? Jel' itko od tih HOS-ovaca činio ratne zločine, jel' optužen za nešto u Haagu? No oni ipak javno osuđuju HOS, njihov pozdrav, miču table. Ma to je sramota! A s druge strane četnici imaju one mauzoleje...(s prijezirom izgovara)...

A s obzirom na to tvoje opravdano nezadovoljstvo, kakav je danas tvoj stav, tvoji osjećaji prema Domovinskom ratu? Dao si žrtvu, a...

Da, i to je to.

Eto, imamo kao državu, ali...

Da, imamo ju, ali na papiru...(s ironijom izgovara)...Kao, naoko je samostalna, ali u kojoj mjeri kad nam neki drugi diktiraju kako ući u Europu...Ma i taj sami rat, on se uopće nije trebao dogoditi, ovo kaj su Milošević i Tuđman i Izetbegović dogovarali. Jer, po nekim pravilima, te granice unutar bivše Jugoslavije, makar su bile republičke, se ne mijenjaju. Taj rat je bio nepotreban, to su se dogovorili.

A da postoji mogućnost povratka u prošlost, odnosno u 91.' godinu, da li bi opet sve ponovio, s obzirom na sve što si doživio?

Da li bih išao ponovno u rat?...(razmišlja o odgovoru)...Ha, ne znam. S ovom glavom, s ovim iskustvom, teško. Ne znam. Ne znam...(razmišlja da li će dati nešto drugačiji odgovor)...Ne, ne bih. To me je baš pitao tu jedan prijatelj, pa se razočarao s mojim odgovorom. To je onaj kojeg muči PTSP. On je baš ostao zatečen i šokiran...Zapravo, postupio bih kako sam rekao i prije. U rat ne bih otišao, no da tu dođu, onda bi se borio. Ali ne bih išao okolo po bojišnicama. Ne bih, jer ima tu dosta stvari koje me dosta pogađaju. Moja žena, kako ima firmu, ima jedan posao u Zadru, zapravo dolje po Dalmaciji, do Šibenika. Ona radi jedan projekt, i preda dolje projekt pa naiđe na probleme jer žena, referentica koja rješava predmet, kaže investitoru koji je naručio taj projekt, pred njom: „Pa to vam je zato jer ste uzeli arhitekta iz Zagreba.“ Pa, jebem ti mater, ja sam iz Zagreba, a jesam li ja tada pitao kuda idem ili jesam li rekao: „Ma, ne. Ja sam iz Zagreba, ja ne idem dolje.“ To je sramota, čovječe! Ja bih takve ljude podavio. Zadnji put su me zaštitari potjerali iz objekta. Katastrofa!

Ovime si se nadovezao na moje naredno pitanje. Jel' danas Hrvatska onakva kakvom si ju zamišljao da će postati tijekom rata?

Ne!...(odlučno izgovara)...Ne, nije niti 5 posto! Nikako! Jebiga...(rezignirano zaključuje)...Udbaši su ju napravili, a oni su i dalje na vlasti, po meni.

Još jedno teško pitanje, ali pred krajem smo. Vidim da te ova pitanja pogađaju pa ćemo brzo završiti. Možeš li usporediti odnos društva i medija prema braniteljima za vrijeme rata s odnosom kakav je danas?

Mogu, da. Dok je trajao rat na nas se sasvim drugačije gledalo. Branitelji su bili cijenjeni jer se na njih gledalo kao na mlade ljude koji idu braniti domovinu umjesto njih, koji se idu žrtvovati za tu našu Hrvatsku. A danas? Danas je sramota uopće reći da si branitelj. Po meni, to su napravili mediji, politika, zapravo cijeli sustav, sve od školstva i sve ostale institucije, o čemu smo već pričali...(tužno, vidno ogorčen analizira)...

Dobro, ja bih ovo danas priveo kraju jer vidim da sam te dosta uzdrmao i potresao.

Jesi, da...(priznaje, pali novu cigaretu)...

Jel' bi možda dodao što, jesam li te što važno danas zaboravio pitati?

Ma, ne znam. Mislim da smo sve prošli...(nervozno odgovara)...

Dobro, idemo onda završiti i popiti rakiju da dodemo k sebi...

Može...